

ЈУ ЗАВИЧАЈНИ МУЗЕЈ ГРАДИШКА

Страдање српског народа на Козари 1942. године

· БОСАНСКОГРАДИШКИ СРЕЗ ·

5. ЈУЛ – 31. АВГУСТ 2022.
ГАЛЕРИЈА РТС, БЕОГРАД, ТАКОВСКА 10

РТС

КОЗАРА У ПЛАМЕНУ

БОСАНСКА ГРАДИШКА, 22. АПРИЛА 1941. ГОДИНЕ

На дешавања током Другог свјетског рата на подручју Босанске Градишке (данас Градишке), те нестварних злочина над становништвом (првенствено српским и ромским), битно је утицао и геополитички положај цјелокупног подручја. Подручје Козаре и Поткозарја, смјештено између ријека Уне, Сане, Врбаса и Саве, заузимало је површину од око 2500 км², на којој је према попису из 1931. године живјело око 200.000 становника. Градишка је имала око 70.000 становника, а размјери почињених злочина су учинили да тај број у будућности више никада не достигне!

Послије окупације Градишке од стране Нијемаца и њихових квислиншких поданика из НДХ, која је услиједила уласком Нијемаца у град 15. априла 1941. године, црни дани су се надвили над српско, ромско и јеврејско становништво. Послије терора и убијања у граду, почиње се развијати устанак у Босанскоградишком срезу, а као најпогоднији терен за такву врсту активности било је подручје Козаре, гдје је устанак и званично почео 31. јула 1941. године. На савјетовању у Лисини је одлучено да се формира Козарски партизански одред, на челу са командантом др Младеном Стојановићем. У октобру 1941. године дотадашњи Козарски НОП одред мијења име у Други крајишки НОП одред. Поменути одред је 23. октобра 1941. године извршио први напад на Горње Подградце у којем их је ослободио, након чега се повукао у Козару. Усташке власти у граду су под командом котарског предстојника Маркана Мостарчића, у знак одмазде за поменути напад, на мосту преко Саве, на обали Саве и у Старој Градишци крајем октобра 1941. године убили 275 мушкараца и 5 жена. Партизани су у ноћи између 16. и 17. децембра 1941. године ослободили Турјак, што је условило повлачење окупатора из Подградаца, као и из већ донекле опкољене Орахове 26. децембра 1941. године. Сутрадан су партизани умарширали у Орахову. Успјеси партизана су довели до Опатијског протокола у 12 тачака, донесеног почетком фебруара 1942. године, гдје је у тачки једанаест дефинисан напад на Козару. Мјесец дана након Опатијског протокола је задат нови ударац партизанским јединицама на Козари – тешко рањавање др Младена Стојановића 8. марта 1942. г. у селу Липовцу, одакле је рањен пренесен у Горњу Јошавку! Егзекуција над тешко рањеним др Младеном Стојановићем је извршена 2. априла 1942. године, близу потока Млинска ријека, са два хица из пушке.

Командант њемачких оружаних снага за ЈИ – Валтер Кунце је 20. маја 1942. године издао наређење за операцију *Зайагна Босна*, чији је циљ био уништење устаничког покрета на Козари. Операциони план за офанзиву на Козару израдио је командант њемачких трупа у Србији, генерал-мајор Паул Бадер, предвиђајући да ће за његово извршење бити потребно 15 дана. Ослобађање Љубије и Приједора 16/17. мај 1942. године је само убрзало унапријед договорени напад на Козару. Офанзива на Козару је почела 10. јуна 1942. године у јутарњим часовима (у 4.30) на потезу Ивањска–Приједор, са приближно 30.000 војника под командом генерала Фри-

дриха Штала, команданта 714. Њемачке пјешадијске дивизије. Многи борци и цивили су погинули на Козари током офанзиве, која је трајала до 7. јула 1942. године. У зору 7. јула преостале јединице повлачиле су се дубље у планину Козару, неспособне да пруже организован отпор непријатељу. Једна јача непријатељска колона продрла је долином ријеке Мљечанице до мјеста гдје су били рањеници, и звјерски их побили (од 500 рањеника 50 је измакло покољу). Пошто више није било никаквог изгледа за пробој, Оперативни штаб одлучио је да се преостале јединице подијеле у мање групе, посакривају у шуми или провуку кроз обруч, избјегавајући сукоб са непријатељем. Од 7. до 17. јула непријатељ је детаљно претресао планине Козару и Просару, а операција је названа „Шталове грабље“.

Народ са Козаре, њих око 68.000, одведен је у логоре НДХ, првенствено Јасеновац, Млаку, Стару Градишку, Јабланац, Градину, Кошутарицу... Од овог броја дјеце је било између 23.858 и 25.000. Са подручја Козаре је број убијене дјеце (до 14 године старости), према подацима које је објавио Драгоја Лукић 1988. године, износио 11.219, од чега са подручја Босанскоградишког среза 4439. Са подручја Босанскоградишког среза, број убијене дјеце који је донедавно узиман као мјеродаван је био 4.792 дјетета (подаци Душана Лукача објављени у књизи „Историја Босанске Гра-

У ПОТКОЗАРЈУ СУ ЊЕМАЧКИ ВОЈНИЦИ И УСТАШЕ ПАЛИЛИ КУЋЕ. ЧЕСТО СУ У КУЋАМА СПАЉИВАЛИ ЖИВЕ ЉУДЕ, ЖЕНЕ И ДЈЕЦУ

дишке и њене околине“, Градишка 2008), а по изласку књиге „Жртве усташко-нацистичког геноцида 1941–1945. године са подручја општине Градишка/Босанска Градишка“, Градишка 2020. године (чији је главни уредник проф. др Раде Михаљчић, а коју је приредио Небојша Иваштанин), број се повећао на **5.415** дјеце. Укупан број цивилних жртава Босанскоградишког среза се са 11.206 (према Драгоји Лукићу), повећао на **14.463** (према Н. Иваштанину), док је број погинулих бораца и сарадника Народно-ослободилачког покрета **2081**.

ДЈЕЦА У ЛОГОРУ!

Геноцидна политика НДХ је нарочито дошла до изражаја у опхођењу према дјеци са Козаре, за коју је нацистичка офанзива значила пут у пакао. Само мањи дио њих ће успјети преживјети одвођење у логоре, болести и одвојеност од својих мајки. Усташе су дјецу спроводили у дјечије логоре, по којима ће НДХ бити позната као прва и једина у свијету која је ту врсту логора имала. У логор Стара Градишка је у јулу 1942. године допремљено 12.263 дјеце, која су смјештана у тзв. „оборе“ за дјецу. Нешто више од 6.000 (тачније 6.230) их је извучено из логора и транспорта уз помоћ загребачке партијске организације и Црвеног крста (проф. Камило Бреслер), у

АНТЕ ПАВЕЛИЋ, ПОГЛАВНИК НДХ, У ДРУШТВУ ГЕНЕРАЛА ШТАЛА И ТОБОЖЊЕГ ВОЈСКОВОЂЕ КВАТЕРНИКА ОБИШАО ЈЕ 29. ЈУНА 1942. ГОДИНЕ ПОЛОЖАЈЕ СВОЈИХ ТРУПА ПОД КОЗАРОМ

ДИВЕРЗИЈЕ УСТАНИКА НА ПРУЗИ ПРЕМА Г. ПОДГРАДЦИМА СУ УСПОРАВАЛЕ НАПРЕДОВАЊЕ НЕПРИЈАТЕЉА

СПРОВОЂЕЊЕ НАРОДА СА КОЗАРЕ У ЛОГОРЕ

P R O G L A S

1. Njemačke i Hrvatske čete na operacionom području zapadne Bosne stoje pod mojom zapovjedi. U ovim je krajevima izvršena vlast prešla u moje ruke. Od strane vlade podupire me gosp. veliki župan Dr. Petar Gvozdić iz Banje Luke, općinski ministar unutarnjih poslova.

2. Svima onima, koji državu Hrvatsku iskreno priznaju, hrvatska vlada jamči jednakopravnost pred zakonom bez razlike vjersko-povjedi ili načelnosti, a isto tako i zaštitu života i imenka. Ona traži samo vjernost i iskrenu privrženost novoj državi Hrvatskoj. Poziva sve mirne građane na suradnju sa hrvatskim vlastima. Podneto će se potrebne mjere za ponovnu izgradnju oštećenih dobara.

3. POSLJEDNJI PUT POZIVAM SVE LOJALNE GRAĐANE NA MIR I MİR.

4. Oružje i streljivo se izade predati dolazećim savezničkim četama.

5. Ako pred četama bjeli smatrat će se sumnjivim. Na njega će se poesti.

6. Čete će se boriti samo tamo, gdje nailaze na otpor, a svaki će otpor skititi.

7. Nedovoljeno držanje oružja, podspiranje pobunjenika i njihovih pomagača kaznit će se smrću.

8. Pobjedonosne borbe Njemačke vojske i njezinih saveznika u dubokoj Rusiji se nastavljaju.

Stolac, dne 5. VI. 1942.

Njemačko zapovjedništvo
u operacionom području
STALH v.r.,
general - major.

Da je priopće suglasan sa izvornikom potvrđuje
Tajnik Velikog župana
[Signature]

КОЗАРЧАНИ СЕ НИСУ ОСВРТАЛИ НА ПРИЈЕТЊЕ ГЕНЕРАЛА ШТАЛА, ИЗЛОЖЕНЕ У 8 ТАЧАКА

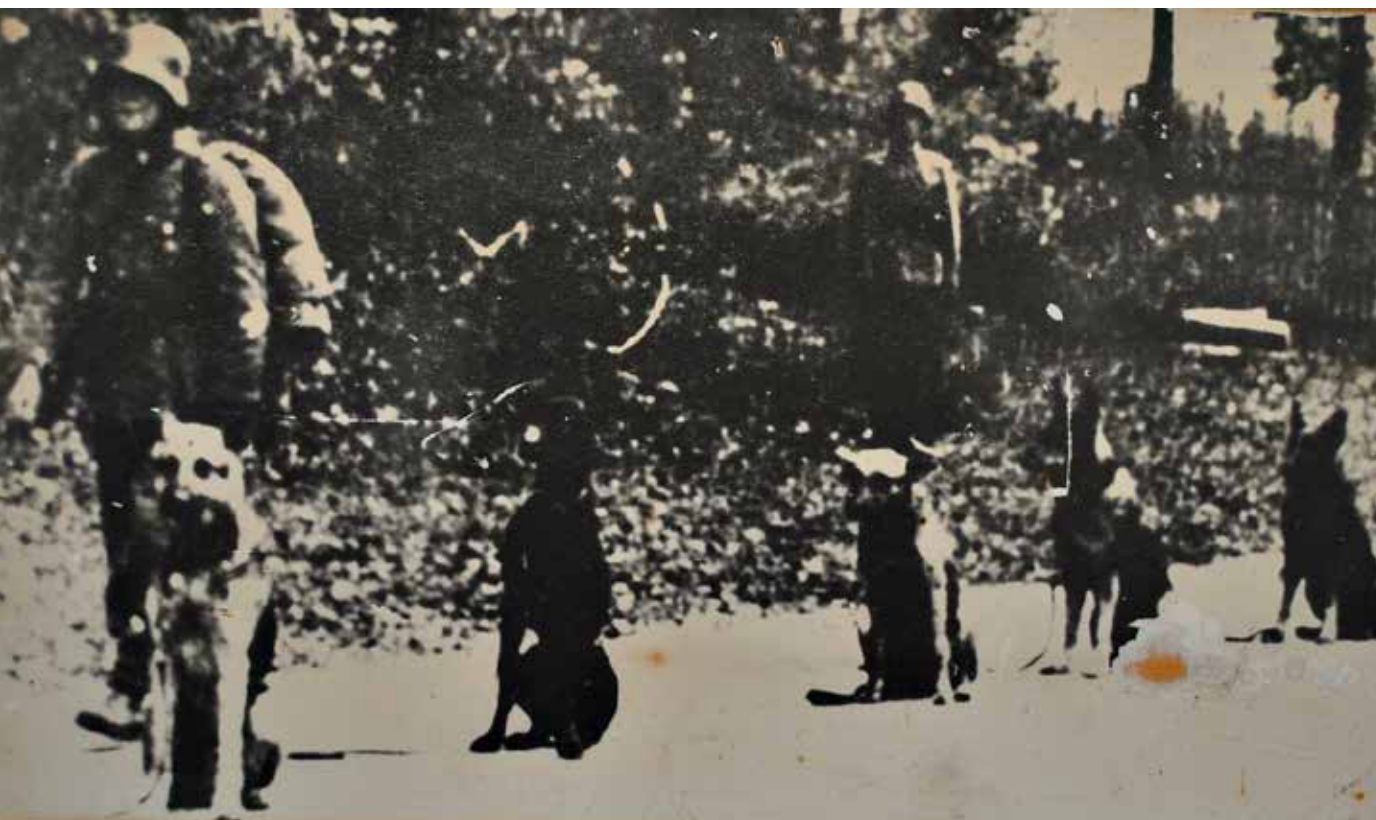
ПРЕТРЕСАЊЕ ДЈЕЦЕ НА КОЗАРИ ТОКОМ ОФАНЗИВЕ У ЉЕТО 1942. ГОДИНЕ

чему велике заслуге припадају Диани Будисављевић. Ово је спровођено уз дозволу усташких власти да могу тзв. „избјегличку дјецу“ (дјецу фамилија избјеглих пред Народно-ослободилачком војском!?) смијештати у породице на селу. Дјеца су допремана на колодвор у Загребу, гдје су прихваћана од родољуба, раскуживана и удомљавана. Прављена је и картотека у коју је заведено око 12.000 малих Козарчана. На подацима ове картотеке је свој рад заснивао и Драгоја Лукић, који је са обрадом ове грађе почео 1957. године. Према Лукићевим истраживањима до 1988. године, највише дјеце је страдало у логору Јасеновац – 5.683, затим у родном мјесту – 2474, у транспортима, загребачким прихватиштима, болницама и дјечијим логорима у Горњој Ријеци код Крижеваца, Сиску и Јастребарском – 1691, у збјеговима на Грмечу – 248, у логору на сајмишту код Земуна – 234 и у Њемачкој 19.

У логору Јастребарско је умрло 768 дјеце, што значи да је дневно умирало у просјеку од 25–30 дјеце! Укоп је вршио гробар Фрањо Иловар, што је и забиљежио у своме дневнику.

У знак сјећања на страдалу дјецу Козаре и Поткозарја у Другом свјетском рату, на Јокином брду у Горњим Подградцима је 23. октобра 1983. године свечано откривен споменик *Рањена ђишица*, аутора Тоне Светине.

Бојан Вујић

ПСИ КОЈИМА ЈЕ ПРЕТРАЖИВАНА КОЗАРА У ТЗВ. ШТАЛОВИМ ГРАБЉАМА ОД 7–17. ЈУЛА 1942. ГОДИНЕ

ДЈЕЦА СА МАЈКАМА У ЗЛОГЛАСНОЈ КУЛИ У ЛОГОРУ СТАРА ГРАДИШКА

КОЗАРСКА ДЈЕЦА У ЛОГОРУ ЈАСЕНОВАЦ

НА САСЛУШАЊУ У САМОСТАНУ СВ. ВИНКА ПАУЛСКОГ У ЈАСТРЕБАРСКОМ

МАЛИ КОЗАРЧАНИ СУ ПРЕОБРАЋАНИ У ЈАЊИЧАРЕ (УСТАШКУ МЛАДЕЖ).
У СТАРОЈ ГРАДИШЦИ СУ ДОБИЈАЛИ УНИФОРМЕ И УСТАШКЕ ОЗНАКЕ

Као датум оснивања **Завичајног музеја у Градишци** узима се 19. септембар 1970. године, када је отворена стална музејска поставка „Путеви побједи“, која је обухватала период од Босанског устанка (1875–1878) до 60-их година 20. вијека и која се односила на револуционарну прошлост Лијевча поља и Поткозарја. Од 1977. године изложба је проширена са археолошким материјалом са налазишта у Доњој Долини, чиме су се стекли услови за формирање музеја као јавне установе. Завичајни музеј од 1979. године прелази у састав РО „Дом културе“ и носи назив Одјељење за музејску и ликовну изложбени дјелатност. Од 1986. године Музеј егзистира у Соколском дому, гдје остаје до 1994. године. У Одбрамбено-отаџбинском рату просторије и музејски експонати бивају девастирани, а Завичајни музеј свој рад обнавља 2003. године у згради некадашњег хотела Кајзер. ЈУ Завичајни музеј Градишка обнавља и допуњава сталну историјску поставку „Путеви побједи“ 2015. године, а 2016. године адаптира нови простор и поставља сталну археолошку поставку под називом „Археолошко благо Градишке – од праисторије до краја средњег вијека“. Посљедњих 15 година Завичајни музеј продуцира документарно-игране филмове, учествује у изградњи тргова и постављању бисти посвећених знаменитим историјским личностима, те објављује већи број књига, албума и каталога о прошлости Градишке и њене околине.

Бојан Вучић, рођен 17. септембра 1977. године у Босанској Градишци. Дипломирао је 2004. године на Филозофском факултету у Бањалуци, одсјек историја. Од априла 2005. године је запослен у ЈУ Завичајни музеј Градишка, на мјесту кустоса историчара. Прву самосталну изложбу је реализовао 2012. године, а од 2014. године је члан редакције Градишког зборника, часописа за друштвена питања. Исте године је прешао у звање вишег кустоса историчара. Од 2018. године је главни уредник Градишког зборника (часопис за друштвена питања). У марту 2019. године је одбранио мастер рад на тему „Босанска Градишка и околина у Првом свјетском рату“, а сљедеће године прелази у звање музејског савјетника. Вучић је иницијатор бројних историјских пројеката у Градишци, међу којима се издвајају подизање Трга Чубриловића и снимање документарно-играних филмова „Учитељ у ланцима“, „Камен памти“, „Априлски лет“ и „Лепа“.

Од девастације је сачувао веома драгоцену архивску грађу из аустроугарског периода, коју је користио у писању бројних стручних публикација везаних за историју Градишке и њене околине. Тренутно обавља функцију директора ЈУ Завичајни музеј Градишка.

ИЗДАВАЧ ЈМУ Радио-телевизија Србије • ЗА ИЗДАВАЧА Драган Бујошевић, генерални директор РТС; Бранислав Кланшчек, председник Управног одора РТС • САВЕТ РТС ЗА ЛИКОВНО СТВАРАЛАШТВО Никола Мирков (председник), Зорица Шујица (потпредседник), Славица Стефановић (помоћник председника), Никола Кусовац, Ђорђе Кадијевић, Чедомир Васић, Александра Јелисавац, Софија Љубичић, Драгана Ковачић • АУТОР ТЕКСТА И ИЗЛОЖБЕ Бојан Вучић • РУКОВОДИЛАЦ СЛУЖБЕ БАШТИНА И КУЛТУРНА ПРОДУКЦИЈА РТС Александра Јелисавац • ОДГОВОРНИ УРЕДНИК ГАЛЕРИЈЕ РТС Петар Ђиновић • УРЕДНИК Ана-Марија Симоновић • ИЗВРШНИ ПРОДУЦЕНТ Славица Стефановић • ЛЕКТОР Јелена Шавија • ГРАФИЧКО ОБЛИКОВАЊЕ Предраг М. Поповић • ШТАМПА Штампариија РТС • ТИРАЖ 500 примерака • Београд, јун 2022.

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИ ОЧИМА СУ ТРАЖИЛИ МАЈКУ...

PTC | 3

@galerijarts

bastinarts

rts.rs